

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ULUS İNŞA POLİTİKALARININ EĞİTİM BOYUTU

Dilşad TÜRKMEÑOĞLU*

Özet

Yerine getirdiği fonksiyonlar itibarıyla kurumlar birbirleri ile tamamlayıcı niteliğe sahiptirler ve tarihsel süreç içerisinde belirli ihtiyaçlara göre toplumların ihtiyaçlarını karşılarlar. Siyaset kurumu tüm kurumlar içerisinde genel yönetimi sağlaması ve kamu düzenini oluşturması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda tüm dünyaya hâkim hâle gelmiş olan modernleşme süreci ile birlikte ulus-devlet yapılanmaları ön plana çıkmıştır. Bu durum siyaset kurumunu toplum üzerindeki etkileri nedeniyle daha önemli hâle getirmiştir. Ulus-devletler bilhassa kuruluşlarını takiben topluluğu bir millet bilinci ile donatmak amacıyla büyük çaba sarf ederler. Bu çabalar kapsamında millî eğitim ve kültür faaliyetleri yoğunlaşır. Ülkemizde de tek parti döneminde halkın ulus şuuruna ulaşması için özellikle tarih ve kültür çalışmalarının ön planda olduğu, okul ve öğrenci sayısının artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Müfredatta millî tarih ve millî kültür vurguları belirgindir. İşte bu makalede ülkemizde tek parti döneminde yapılmış olan eğitim politikaları üzerinde durulmuştur. O dönemin şartları da göz önüne alınarak ulus inşa politikalarının ne şekilde oluşturulup, yürütüldüğü incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ulus- inşaatı, ulus-devlet, eğitim, kültür, yönetim, millet.

Abstract

Regarding their functions institutions have complementary characteristics and during the historical process they meet the needs of the societies according to their needs. Politics institution has a different importance among all institutions by means of providing local administration and forming public regularity. Especially in 18th and 19th centuries with modernity process that has a dominating position all over the world, nation-state structures appeared. This situation made politics institution more important because of its effects on the society. Nation-states, especially just after their foundations, make lots of efforts to equip the community with nation consciousness: with the scope of these efforts, activities on national education and culture increases. It is seen that during the single party period, to provide the nation consciousness of the public lots of importance is given to historical and cultural studies and great amount of work is done to increase the number schools and students in Turkey. The notions of national history and national culture was highlighted in the syllabus. In this article education politics done during single party period are emphasized. Considering the conditions of the period, how the nation foundation politics formed and fulfilled were analyzed.

Keywords: Nation-foundation, nation-state, education, culture, administration, nation.

Toplumsal kurumlar içinde siyaset kurumunun farklı bir yeri vardır. Siyaset, kamu düzenini sağlayıp genel yönetimi gerçekleştiren temel kurumdur (Fichter, 2001:119). Siyaset kurumu bireyler arasındaki ilişkileri değil, bireyin grup ve topyekün toplumla ilişkilerini düzenler. Bu durum müdahaleci siyasetin ön plana çıktığı modernleşme döneminde özellikle ulus-devlet siyasi yapılanma biçiminin egemen olmasıyla oldukça net bir şekilde görülmüştür. Modernitenin getirdiği yeni toplumsal şartların gereği olarak siyasi otoritenin toplumsal ve siyasi anlamda homojenlik sağlaması, toplumsal ve siyasi anlamda meşruiyet zemini olarak bir ulus oluşturma çabası içine girmesi toplumsal yapılarda ani ve farklı değişikliklere yol açabilmiş, toplumsal yapı ve şartlara göre bazı kurumları eskisine göre önemli kılmıştır (Aydın, 2000: 150–152).

Tarihsel süreç ulus devletlerde, özellikle kuruluş dönemlerinde siyaset kurumunun toplumu biçimlendirme amacının belirgin olduğunu göstermektedir. Konuya ülkemiz açısından yaklaşıldığında cumhuriyetin kuruluşunu müteakip zaten var olan merkezci ve yöneticilerin mutlak otoritesine dayalı seçkin bir siyasal kültür zemininde ulus inşa sürecine girilerek toplumsal ve siyasal anlamda bir homojenlik sağlamanın temel politika olduğu söylenebilir (Heper, 1974: 90). İşte bu çalışmada tek parti döneminde bu amaçlar doğrultusunda eğitim alanında atılan adımlar ve bu eğitim alanında yaşanan gelişmelerle toplumsal yapıda görülen farklılaşmalar üzerinde durulacaktır.

1. Modernleşme, Ulus-Devlet Modeli ve “Ulus İnşa” Politikaları

Tarihsel açıdan modernleşmeyi; XV-XIX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan, geleneksel toplum yapısının ortadan kalkmasıyla sonuçlanan bir süreç olarak ifade etmek mümkündür. Bu değişim sürecinin ortaya çıkmasında kapitalizmin, hızlanmasında ise “Sanayi Devrimi”nin başrolde olduğu söylenebilir.

Modern kavramı, hem yeni bir toplumsal yapıyı hem de endüstriyel uygarlığı içermektedir. Buradan hareketle, modern toplumu karakterize eden gelişmeler olarak; toplumsal hayatta bilginin rolünün artması, geniş bir coğrafyada ekonomik bütünleşmenin görülmesi, kentleşmenin ortaya çıkması ve tüm bunların kültürel ve demografik yapıyı değiştirmesi gösterilebilir. Toplumsal yapı ve ilişkilerde görülen bu tarz büyük dönüşümler, -en azından yeni bir toplumsal örgütlenme tesis edilene kadar- istikrarsızlığı da beraberinde getirebilmektedir. Bu açıdan modernleşmeyi, mevcut toplumsal yapı ve değerlerin sarsıldığı, sosyal ve siyasi yeniden yapılanmayı

gerektiren birtakım ihtiyaçların doğduğu süreç olarak da ele almak yanlış olmayacaktır (Giddens ve Pierson, 2001: 83–86).

Bu ihtiyaçların başlıcasının, toplumda süregelen bütünlüğün bozulup, parçalanmasıyla ortaya çıkan “*bütünleşme ihtiyacı*” olduğu söylenebilir (Eraydın, 1998: 264). Bunun yanı sıra üretim ilişkilerinde ortaya çıkan değişiklikler ve eskisine oranla farklılaşmanın daha çok olduğu yeni toplumsal yapının iyi organize olmuş, *otoritesi tartışılmayan merkezî bir hükûmeti de ihtiyaç hâline* getirdiği görülmektedir (Hekimoğlu, 1989: 46–47, 133–174). Yine, modernleşmeyle birlikte, geleneksel dönemde normal karşılanan toplumsal eşitsizliklerin, artık ortadan kaldırılması gereken bir mesele hâline gelişinden bahsedilebilir. Okuryazarlıkta, sanayileşmede, kitle iletişim araçlarında ve refahta görülen artış o zamana kadar siyaset dışında kalmış olan toplumsal kesimlerin siyasal sisteme girme ve daha nitelikli kamu hizmeti isteklerinde bir artışa yol açmakta (Huntington, 1966: 58) yeni katılım talepleri, mevcut siyasi kurumların bu noktada yetersiz kalışı ve sorun hâline gelen toplumsal eşitsizlikler, eşanlı bir süreç olan dinî esasların toplumsal hayatta önem kaybetmesiyle yan yana geldiğinde siyasal sistemde önemli bir meşruiyet boşluğu doğmaktadır. Tüm bunlardan ötürü, modernleşen toplumların, bir “*demokratlaşma ve yeni meşruiyet kaynağı bulma ihtiyacı*” ile baş başa kaldıkları söylenebilir (Habermas, 2002: 19).

İşte ulus-devlet modernleşmeye has bu ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkan bir siyasi örgütlenme biçimidir. Modernitenin devlet biçimi olarak kurumsallaşan bu model; aidiyet, entegrasyon, müştereklik, biz olmayı daha çok milliyetçiliğe dayalı güçlü bir motivasyonla sağlamaya çalışmış, demokratlaşma ve yeni meşruiyet kaynağı bulma ihtiyacını da karar alma ve icra süreçlerinde halka yer vererek gidermeyi başarmış bir siyasi örgütlenme biçimidir. Bu noktada modernlik fikrinin sıkı bir biçimde rasyonelleşme fikriyle alakalı oluşunu da dikkat çekmekte fayda vardır. Rasyonel toplum yaklaşımı, sadece bilim ve tekniğe önem veren değil, insanlarla nesnelere yönetimini elinde tutabilen bir toplum ön görür. Bu yaklaşım, modernleşmenin insanın müdahalesiyle şekil almaya açık bir dünya algılamasıyla alakalıdır. Nitekim modern düşünce toplumsal yapılanmanın çoğu zaman toplumun hesap üzerine kurulu bir düzen, bir mimari olarak görülmesine yani toplumsal mühendisliğe açık kapı bırakmıştır. Modernitenin devlet biçimleri akılcılık ve dünyevileşmeye dayanarak toplumu şartlara en uygun şekilde dönüştürme amacını gütmüştür ki bu durum tarihsel süreçte uluslaşma politikalarına düşünsel bir zemin oluşturma şeklinde kendini göstermiştir (Giddens ve Pierson, 2001: 83).

Ulus-devlette ulus oluşturma politikalarının önemli bir yer tuttuğu, toplumu dönüştürücü çabaların model açısından bir klasik oluşturduğu söylenebilir. Hemen belirtilmelidir ki, uluslaşma aslında geniş kapsamlı bir süreç olmakla birlikte, toplulukların modern milletlere dönüşmesinde bilinçli siyasi çabalar (ulus-inşa politikaları) önemli bir yer tutmaktadır (Nodia, 1998: 102–117). Nitekim son iki asırda, homojenlik düzeyi ne olursa olsun bütün ülkelerde farklı yoğunluk ve metotlarla olmakla birlikte ulus-inşa politikaları devletler tarafından uygulanmıştır (Gündoğan, 2003: 125).

Ulusun oluşmasında, millî bilincin oluşumuna bilerek ya da bilmeyerek katkıda bulunan tüm süreçlerin (savaşlar, felaketler, zaferler, inanç ve değerler, siyasal yapılar.) katkısı olmakla birlikte, ulus-devletin kuruluşunu müteakip bilinçli devlet politikalarına dayalı sosyal ve kültürel faaliyetlerin ayrı bir yeri olmaktadır (Hobsbawn, 1995: 117–119). Genelde bu durumun, uluslaşma süreçlerinin tamamıyla siyasi iradenin hâkimiyetinde yürütülen bir olgu, ulusların da yoktan var edilen inşaalara algılanmasına da yol açtığı belirtilmelidir. Oysaki ulus inşası uluslaşma kapsamındaki bir süreci, modernleşen tüm toplumlarda görülen, fertlerin bağlılığının yerel veya bölgesellikten giderek millî kimliğe dayandırılması, alt kimliklerin ulusal kimlikle bütünleştirilmesi amacıyla devletin milliyetçi ideoloji doğrultusunda yapılandırılması ve izlediği politikaları ifade etmektedir.

Millî kimliği oluşturma ya da ulus inşasına yönelik politikalar iki temel kategoride incelenebilir. Bunlardan birincisi “hedef temelli” kimlik politikaları, diğeri ise “köken temelli” kimlik politikalarıdır. Bu iki kategorinin Fransız ve Alman ekolleri ya da subjektif ve objektif ulus anlayışları olarak da ifade edildiği görülmektedir. Subjektif millet anlayışı olarak da isimlendirilen Fransızvari milliyetçilikte ulus bir fikir, çıkar, sevgi, anı ve umut cemaati olarak tasarlanır. Bu çerçevede, ülke topraklarını, ortak hatıra ve kaderin kaynağı olarak kutsal bir obje hâline getirmek önemli bir hedefdir. Buna ilaveten, yasaların ve vatandaşlığın sağladığı eşitliğe ve haklara vurgu yapılmakta, siyasal hak ve ödevlere önem atfedilmektedir. Bu yaklaşıma göre; ortak mazi, hatıralar, amaç birliği gibi subjektif bağlar sayesinde vatandaşlık bilinci gelişecek, fertlerin ülkesel bağlılıkları artacaktır. Almanvari ya da objektif milliyetçilikte etnik köken, bir ırka aidiyet çok daha önemlidir (Smith, 1994: 112). Bu modelde entegrasyon amacı ile soya dayalı yaklaşım takip edilmekte, topluluğu birbirine bağlayan bağlar olarak; devamlı canlı tutulmaya çalışılan soy ve kahramanlık mitleri, çekirdek kültüre ait dil, din, gelenek ve kurumların yüceltilmesi, eşsiz kolektif geçmişe vurgu ön plana çıkarılmaktadır (Smith, 2002: 190).

Her iki kimlik oluşturma yönteminde de eğitim kurumunun ulus-inşa politikalarının başlıca aracı hâline geleceği ve ülkede eğitim konusunda bir seferberlik yaşanacağı aşîkârdır. Zira ulus-devletlerde genelde tek bir millî (resmî) dil (çekirdek etninin dili) söz konusudur ve resmî dili ülkenin her yerinde hâkim kılma ulus-devletler için önemli bir amaçtır (Hobsbawn, 1995: 117–119). Ulus-devletlerce bugüne kadar uygulanan kimlik politikalarının belli başlı esasları olarak; eğitim ve kültür aracılığıyla toplumun diğer toplumlardan (ötekiler) farklı ve kendi içinde müşterek kılan özelliklere vurgu yapmak, *kültür ve tarih birliği* sağlamak, bu maksatla tarih ve dil çalışmalarına verilen büyük önem ve bunların millî eğitim politikalarına yansıtılması ön plana çıkmaktadır (Kösoğlu, 2001: 43). Millî sembol ve değerlerin toplumca içselleştirilmesi amacıyla eskiden beri var olan kolektif bellekte yer alan ama bu şekilde ele alınmayan olaylar, sembol ve tarihî şahsiyetler daha derin bir şekilde kitlelere mal edilmek istenir; özellikle millî eğitim ve kültür politikalarına, askerlik gibi araçlarla yansıtılarak ve aydınlar seferber edilerek ve desteklenerek vatandaşların bir üst kimlik ile biçimlendirilmesine çalışılır (Smith, 1994: 111–112). Toplum, tespit edilen kültürel değerlerle erime potasına alabilmek için devletin eğitim ve kültür kurumları ve politikaları bu amaç doğrultusunda harekete geçer. Özellikle kamusal ve kitlesel bir eğitim sisteminin varlığı millî kimliklerin sağlanmasında oldukça etkili olmuştur (Hobsbawn, 2003: 110–111).

2. 1923–1945 Döneminde Eğitim Alanında Atılan ve Ulus İnşası Amacı da Taşıyan Başlıca Adımlar

Türkiye’de on dokuzuncu yüzyılda başlamış olan modernleşme süreci kapsamında ulus-devlet oluşumuna yönelik esaslı adımların 1923–1945 arasında atıldığı söylenebilir. Bu dönemi, 19. yüzyıldan beri sürdürülen modernleşme çabalarının en radikal halkası olarak görmek de mümkündür. Bu doğrultuda 1923–1945 arasında toplumsal anlamda esas olarak ulus bilinci oluşturma yönünde oldukça yoğun eğitim ve kültür çalışmalarından bahsedilebilir. Toplumsal ve siyasi anlamda ulus esaslı bir bütünlüğün sağlanmak istenmesi eğitim alanına ayrı bir önem vermeyi gerektirmiş ve toplumsal yapıda bu yönde önemli değişiklikler yaşanmıştır.

18 ve 19. yüzyıllarda tüm dünyayı etkileyen “modernleşme “ süreci Osmanlı İmparatorluğu’nu da etkisi altına almış, ancak modernleşme çabaları daha çok batılılaşma şeklinde cereyan etmiştir. Bu durumun yanı sıra ülkenin toparlanması yönünde beklenen sonuçların elde edilememiş olması modernleşmeyi sağlayacak

toplumsal şartların ve dinamiklerin olmamasına bağlanabilir. Osmanlıların bu yüzyıllarda gösterdiği batılılaşma çabalarının imparatorluğun çöküşünü durduramadığı, tam tersine çöküşü hızlandırdığı söylenebilir. Sonuç ekonomik ve siyasi açıdan batıya daha çok bağımlı hâle gelme ve daha çok dış lobileri güçlendirip aydınların körü körüne batıya bağlanmaları şeklindedir.

Ancak yaşananların 1920'lerde yeni Türk devletinin ulus-devlet formunda kendini göstermesine uygun bir zemin hazırladığı da bir gerçektir. Bu süreçte batıdaki siyasal anlamda yenilikçi düşüncelerin birikimi oluşmuş, oldukça bilenmiş bir devrimci kadro yetişmiş (Kongar, 2005: 109), elde kalan son toprak parçası nüfusun ekserisinin aynı dili konuştuğu aynı dine inandığı bir coğrafya olmuş, Osmanlılık ve İslamcılık akımlarının başarısızlığı sonucunda güçlü bir milliyetçilik akımı gelişmiştir. Bu arada uluslararası alanda siyasi yapılanma biçimi olarak ulus devlet modelinin revaçta olduğu bir dönem yaşanmaktadır.

Ülkesel ve toplumsal bütünlük tipik bir ulus-devlet özelliğidir (Şahin, 2004: 117–137). Yeni Türkiye devleti de enerjisinin çoğunu ülkenin ve halkın bütünlüğünü sağlamlaştırma yolunda sarf etmeye yönelmiştir. Dolayısıyla tüm ulus-devlet oluşturma süreçlerinde olduğu gibi bütünlüşmeyi sağlam temellere oturtmak adına millî kimlik politikalarına önem verilmesi Türkiye'de de kendini göstermiştir. Millî kimlik, milletlerin şahsiyeti ve hayat tarzıdır. Bu kimlik dil, kültür, din, toprak, soy gibi çeşitli unsurlara mensubiyet duygusu ile müştereken bağlanma sonucu meydana gelir. Her milletin dile ve tarihe dayalı bir çekirdek kimliği vardır. Bu çekirdek kimlik dallanıp budaklanıp millî meyve hâline gelir. Vatan, bayrak, sancak, millî marş, devlet gibi unsurlar millî kimliğin varlığını sembolize eder (Kodaman, 2004: 29). İşte bu çerçevede 1923–1945 arasında Türkiye Cumhuriyeti eğitim ve kültür politikaları ile ulus esaslı bir millî kimlik oluşumuna yönelik bir seferberlik havası yaşamıştır.

Bu politikalarda ülke ve toplumun bütünlüğüne dikkat çekmek önemli bir amaçtır. Türkler, artık üç kıtaya yayılmış bir imparatorluğa sahip değildir ve elde kalan topraklara, “Türklerin ebedi vatanı” olarak önemli ve dokunulmazlık kazandırılmaya çalışılmaktadır. Yine, ülkedeki tüm insanların sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış homojen bir kitle, tek bir ulus olması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede bütün yeni kurulan ulus-devletler gibi topluluk unsurunu ulusa dönüştürmek için millî kimlik politikaları ön plandadır. 1920'lerde ve 1930'larda, özellikle Osmanlı ya da imparatorluk toplumu boyutlarından sıyrılmış bir kimlik yaratmak için Türklerin Asyalı köklerini övmek; muhtemel Yunan ve Ermeni iddialarına karşı Anadolu Türk atalar bulmaya çalışmak önemli politikalardır (Copeaux, 1998: 60).

Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarını, kendilerini tanımlama araçları açısından ele aldığımızda, konunun eğitimle olan yakın ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Tanımlamanın fiziksel, tarihsel, kültürel öğeleri vardır. Tarihsel öge aslında coğrafi ve kültürel özellikleri de içermektedir. Dönemin siyasi atmosferi ve politikacıların çabaları siyasi muhalefet barındırmayan yeni bir milliyetçilik yaratmaktır. Bu anlayışla bütün kültürel imkânların ulus oluşturma hedefi altında tekelleştirildiği söylenebilir.

Ulus oluşturmak amacı ile eğitim alanında atılan ilk adım olarak 3 Mart 1924 tarihli *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* gösterilebilir. Bu adımın zemini “Talim Terbiye Kurulu”nun tesisiyle atılmıştır. 1924’te Türkiye’ye gelen Amerikalı uzman John Dewey başkanlığındaki bir heyete millî bir eğitim politikasının oluşturulması ve eğitimin yaygınlaştırılmasının görevi verilmiş bu doğrultuda ilk olarak Talim Terbiye Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulun esas amacının millî eğitim üzerinde manevi bir denetim oluşturmak olduğu ileri sürülebilir. 1924’ten günümüze Talim Terbiye Kurulunun onayını almamış hiçbir ders kitabı devlet okullarında okutulmamıştır (Copeaux, 1998: 79–80). Standart bir eğitimin hedeflendiği Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile (Serter, 1994: 149),

1- Türkiye dâhilinde tüm eğitim ve bilim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

2- Şeriye ve Evkaf Vekâleti ve özel vakıflar tarafından idare edilen medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devredilmiştir.

3- Şeriye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde okul medreselere tahsis edilen ödenekler, Maarif bütçesine nakledilmiştir.

4- Maarif Vekâleti yüksek din adamı yetiştirmek üzere üniversitede bir ilahiyat Fakültesi, İmam ve Hatip gibi dini görevlilerin yetiştirilmesi için ayrı okullar açacaktır.

5- Bu kanunun uygulanmasında önce genel eğitim ve öğretim veren Millî Savunmaya bağlı askerî ortaokul ve liselerle Sağlık Bakanlığına bağlı olan yetiştirme yurtlarının bütçeleri ve öğretim kadroları Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Ancak kanunun kabulünden bir yıl sonra Harp Okulu gibi diğer askerî okullar da Millî Savunma Bakanlığına bağlanmıştır.

Bu yasa temelde, ülkedeki bütün okulları Millî Eğitim Bakanlığına bağlayarak, yeni kuşakların ortak bir millî kültür içerisinde yetişmelerini ve bu yolla millî birlik ve bütünlüğü temin etmeyi amaçlamaktadır. Bu yasa çıkarıldıktan sonra Maarif Vekâleti okulları ile aynı amacı paylaşması imkânsız olan medreselerin

tamamı 1925'te kapatılmıştır. Yalnız İstanbul Darülfünunu ile yüksek öğrenim veren diğer okullar (ilahiyat dışında) bu kapsama girmemektedir. Kolej ve azınlık okullarında dinî amaçlı ve değişik milletlerin duygu ve örflerini aşılایıcı eğitim yasaklanırken bu okullara Tarih, Coğrafya, Türkçe dersleri, Türkçe okutulmak kaydıyla konulmuştur (Kongar, 2005: 533).

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim konusunda attığı bir başka radikal adım olan *Harf İnkılâbı* da ulus bilinci ve millî kimlik oluşturma amacının bir parçasıdır. 1 Kasım 1928'de yeni Türk Harflerinin Kabulü ile Türkiye'de Arap harflerinin yerini Latin Alfabesi almıştır. Türkçenin eğitim dili olarak kabul edilmesi halkın kısa sürede ve daha kolay okuma yazma öğrenmesi açısından önemlidir. Ayrıca Latin Alfabesi, dünyanın diğer milletleri ile anlaşmayı ve yabancı dil öğrenmeyi kolaylaştırıp, ülkenin kültürel gelişmesine hız kazandırması açısından önemlidir.

Türk Tarih Tetkik Cemiyetinin (Türk Tarih Kurumu) 1931'de kurulması da ulus inşa politikaları açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.* Çünkü bu kurum Türk tarihinin yazılması ve ders kitaplarına sokulması çalışmalarının merkezi olmuş, bu maksatla kongreler toplamış ve "Türk Tarih Tezi"ni ayrıntılı bir araştırma sonucunda ortaya atmıştır.

I. Türk Tarih Kongresi 1932'de toplandı. Kongrenin amacı, tarih tezini daha resmî bir biçimde geniş anlamda tanıtmak ve çağdaş ders kitaplarını geliştirmekti. Türk tarih tezi çalışması yeni yurttaşları ve yetişkinleri, seçkinleri ve halkı birlikte aynı anlayışla aynı kalıba sokma seferberliği idi; hem yetişkinlere, hem çocuklara ve gençlere, hem uzmanlara hem de sıradan kişilere hitap edebilmesi gerekiyordu. Tarih tezini bilimsel bir temel üzerine oturtturarak tüm dünyaya Türk milliyetçiliğinin de niteliğini ilan etmeli, aynı zamanda da yurttaşlık eğitiminin özünü oluşturmalıydı (Copeaux, 1998: 85–87). Türk Tarih Kurumu araştırmalarında, tezlerini ispat için arkeoloji ve antropoloji gibi müspet ilim buluşları ve bunlarla beraber Türk dili (lenguistik) çalışmaları ön plandadır. Bu çalışmalar çerçevesinde, "Güneş Dil Teorisi" eğitim ve kültür politikalarının Türk tarih teziyle birlikte başlıca bir argümanı hâline gelmiştir (Ersanlı, 2003: 205–208). Güneş Dil Teorisi'nin başlıca önermelerinden biri Türk dilinin ve ırkının Avrupa dilleri ve uygarlıklarının kaynağı olarak ele alınmasıdır. Bu önerme ile hem Türk ırkının devamlılığı hem de Anadolu'nun ebedi bir Türk yurdu olduğu kanıtlanmak ve açıkçası elde kalan son vatan her açıdan meşrulaştırılmak istenmektedir.

* Birinci Türk Tarih Kongresi'nin toplanmasından sonra Türk dilindeki sadeleşme sonucu 1935'te Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin adı Türk Tarih Kurumu olarak değişmiştir.

Bu dönemde resmî tarih kitaplarında milletin orijinalliği ve gururu için Türklerin Asyalı köklerine ağırlık verirken henüz yeni bir buluş olan “Orhun Yazıtları”na büyük ölçüde göndermeler yapıldığı görülmektedir. Orta Asya’nın destansı ve tarihsel temaları kullanılması, Göktürlere ait bir kurtuluş efsanesi olan Ergenekon Destanı kurucu mit olarak kullanılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Göktürk bayrağındaki kurt, rejimin âdeta simgesi hâline getirilmişti. Ancak Turancılığın tüm ifade biçimleri yasaklanınca, Pan Türkiyelikten uzaklaşma gayreti ve politikaları sonucunda marjinalleşmiştir.

Tek parti döneminde okul kitaplarının başlangıç bölümlerindeki vatansever ve ahlakçı cümleler dikkat çekmektedir. 1931 yılında ders kitaplarının başında bu anlamda bir paragraf yer almakta, yurttaşın gelecek kuşaklara karşı olan tarihsel görevlerinden bahsedilmektedir. Kitapların giriş bölümlerinde Atatürk’ün bu husustaki sözlerine sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Örneğin,

“Türk milletinin tarihi, şimdiye kadar sayıldığı gibi, yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk’ün tarihi çok eskidir. Büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve şümullu medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğü tanımak ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”**

1930’lu yılların ortaları Türkiye için çok önemli bir dönemdir; otoriter rejimin tam anlamıyla oturması bu dönemde gerçekleşmiştir. 1933–1939 döneminde tek parti rejimi kendisini devlet partisi ilan etmiş, muhalefetin herhangi bir biçimine müsamaha gösterilmemiştir. Bu katı devletçilik döneminde, Türk Tarih Tezi rahat bir şekilde işlenmiş hatta tarih diğer disiplinlerle bir bütün hâline getirilmiştir. Örneğin ziraat tarihi üzerine yazılmış olan kitapların dahi Türk Tarih Tezi doğrultusunda yazılış söz konusudur (Ersanlı, 2003: 195).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, kız çocuklarının eğitim imkânlarının artırılması ve özendirilmesi çabaları da ulus-ınşa politikalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Türklerde kızların eğitim alması asırlar boyunca çok sınırlı kalmış, okuyabilmiş kadın sayısı az olmuştur. 1924 Anayasası 87. maddesi ile kız çocukları için eğitim imkânı getirmiştir. Ayrıca “halkçılık” ilkesine dayalı uygulamalar ile 15–45 yaş arası okula gitmeyen nüfusun eğitime çalışıldığı görülmektedir. “Millet Mektepleri” adı altında başlatılan kampanyalar ile devletin kuruluş evresinde eğitim Türkiye’de gündemin başlıca unsuru olmuştur.

** Atatürk’ten yapılan bu alıntı şu kitaptan alınmıştır: (Copeaux,1998: 106).

3. Tek Parti Dönemine İlişkin Eğitim İstatistikleri

1923 yılında ülkemizin nüfusunun 12 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. İlkokul çağındaki nüfusun (6 ile 11 yaş arası) ise 1,8 milyon civarında olmasına karşılık bu dönemde okula giden toplam öğrenci sayısı 358.548'dir. Türkiye'de 6 yaş üzerinde olup okuma-yazma bilmeyenlerin nüfusa oranı % 80,8'dir. Bu oran erkeklerde % 70,7 kadınlarda ise % 90,2 gibi çok yüksek bir orandır. Yine 1923 yılında ilkokul sayısı 4894, ortaokul sayısı 72, yüksekokul sayısı ise 9 adettir (Serter, 1994: 154).

Ülkenin ihtiyacını karşılamaktan çok uzak olmakla birlikte 1923-1938 arasında ilkokul sayısı 4894'ten 6700'e çıkarılarak %73'lük bir artış sağlandığı görülmektedir. Ortaokul sayısında ise 2,9 katlık bir artışla 214'e ulaşılmıştır. İlkokullara nazaran gerek ortaokullardaki gerekse genel ve meslek liselerindeki artışın yavaş olduğu söylenebilir. Bu dönemde yüksek okul sayısı ise 9'dan 19'a çıkmıştır. Tüm bu verilerden cumhuriyetin temellerinin atıldığı dönemde özellikle ilköğretime önem verildiği sonucu çıkarılabilir. Ulus oluşturma, okuryazarlığı artırarak Türkçeyi yaygınlaştırma, millî sembol, değer ve tarih unsurlarıyla küçük yaşta tanışma amaçlandığı düşünüldüğünde var olan kaynaklar arasında böyle bir tercihe önceliğin ilkokula kaydırılması olağan karşılanmalıdır. Bu çabalar sonucunda 1923-1938 arasında ilkokul öğrencilerinin sayısı 2,2 kat civarında artarken, ortaokul 12,5 kat, liseler de 7 kat, meslek okullarında 1,7 kat yüksek okullarda ise 2,7 kat civarında bir artış görülmektedir. ***

1935'te ülkenin toplam okur-yazar oranı % 19,2 iken 1948'de bu oran % 32,5'e yükselmiştir. Ancak özellikle kadın nüfus içinde okur-yazar sayısı 1950'de de % 19,4 gibi düşük bir oranda kalmıştır. Erkek nüfusun yarıya yakını okuma yazma öğrenebilmiştir. Bu dönemde okul sayılarında önemli bir artış sağlanmıştır. En hızlı artış, meslek okullarında gerçekleşmiş, bu okulların sayıları 4 katına çıkmıştır. Meslek okullarına devam eden öğrenci sayısı ise 4,3 katına çıkmıştır. Buna karşılık ortaokula devam eden öğrenci miktarında 15,455; liselere devamda ise 1295 kişilik azalmalar görülmektedir. İlkokul sonrası eğitimin giderek zorlaştırılması ve elemeye tabi tutulmaların bu sonuçta büyük etkisi vardır. Aynı dönemde ilkokullarda 2 kat artış gözlenmiş ve yine yüksek öğrenim kurumlarına devam edenlerde 2,4 kat artış vardır. Bütün eğitim kurumlarından mezun olup, diploma alanların sayılarında artış gözlenirken, 1938-1950 arasında ortaokuldan

*** DİE; İstatistik Göstergeler (1923-1991), op. Cilt. , s.6.

diploma alanların sayısı azalmıştır (Serter, 1994: 158). Tüm bu göstergeler önemin ilkokullara verildiğini göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim sahasında çözülemeyen sorunların başında öğretmen yetiştirme sorununun olduğu söylenebilir. Öğretmen yetersizliği eğitim politikalarının hedeflendiği gibi gitmesinin en büyük engeli olarak göze çarpıyor. Bu durum yükseköğretim alt yapısının yetersizliğiyle açıklanabilir. İlkokul öğretmenlerinin sayıları 1930–1931 öğretim yılında 16.318 iken 1936–1937 öğretim yılında 14.777, 1937–1938 öğretim yılında 15.775 olmuştur. Ancak aynı dönemde ilkokul öğrencisi sayısında 275.000 kişilik artış görülmektedir. Söz konusu öğretmen yetersizliği köylerde daha çoktur. 1935’te Türkiye’nin 31000 köyünde okul bulunmamakta, okul bulunan köylerde ise öğretmen sorunun çözülemediğinden eğitim verilememektedir (Serter, 1994: 153).

Bu sorunun çözümü gagesiyle 17 Nisan 1940’da çıkarılan bir yasa ile “Köy Enstitüleri”nin kurulduğu görülmektedir. Köy Enstitüleri, köy kökenli öğretmen kitlesi yetiştirerek öğretmenin köyde kalmasını, köy öğretmenin okul müfredatı dışında köylüye bazı meslek ve zanaatları öğretmesini sağlamak, köyde açılacak okulların köye gerekli unsurları yetiştirerek birer kurum görevi yapması ve okulların kendi arazisi içinde tarımsal üretim yaparak kendinin ve öğrencisinin ihtiyaçlarını karşılaması böylece devlete daha az yük olması ve ulus olma bilincinin köylerde de yerleşmesi hedeflenmiştir. 1948’e kadar Köy Enstitülerinden 25000 öğretmen mezun olmuştur. Ayrıca öğrencilere yaptırılacak tarım uygulama dersleri için de okula bir miktar tarım arazisi ayrılırdı. Müfettiş ve Başöğretmen gözetimi altında, köy okulu ve lojmanı, Maariften ayrılan para ve köy ihtiyar heyetinin imece programı ile öğretmen tarafından yaptırılırdı. Köy Enstitüleri kuruluş amaçları bakımından Türkiye’nin ihtiyaçlarına cevap verecek eğitim kurumları niteliğine sahip olmakla birlikte, uygulamada çıkan sorunlar bu kurumların aleyhine olmuştur. Öncelikle Köy Enstitülerinin köylüye yüklediği sorumluluğun artması, İnönü dönemi eğitim müfredatının Türk köylüsünün değerleriyle uyuşmaması köylünün bu kuruma olumsuz yaklaşmasına neden olmuştur ve Köy Enstitüleri 1954’te kapatılmıştır (Sakaoğlu, 1992: 90–94).

Sonuç

Modernite pek çok alanda olduğu gibi kimlik konusunda da önemli değişiklikler yaratmış, kimlikler siyasi irade tarafından inşa edilmeye ve iktidarlar tarafından insanlara verilmeye başlamıştır. Bu durumun ülkemizdeki yansımaları en

yoğun olarak cumhuriyetin kuruluş döneminde olmuştur. Tabii bir duruma işaret eden kimlik, bu özelliği ortadan kaldırılarak siyasi irade ile yaratılan, tanımlanan inşa edilen bir duruma gelmiş ve bu süreçte eğitim kurumu başrolü oynamıştır.

Tek parti döneminde kısıtlı imkânlarla rağmen okullaşma oranında sağlanan artış diğer Avrupa ülkelerinde ulus-devlet sürecinde yaşananlara paralel bir gelişmedir. Ülkemizdeki öğrenci sayısındaki ve okullaşma oranındaki artışta göze çarpan düşüklük (Hobsbawn, 2003: 110,111) ise, ülkenin ekonomik imkânlarına bağlanabilir.

Atatürk'ün yaptığı ulus tanımı kökene, ırka vurgu yapmayan bir tanımdır. "Millet; dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyettir." Yine bir benzer tanımla "Türkiye Cumhuriyeti"ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir." şeklinde geniş kapsamlı bir tanım temelinde politikalar şekillendirilmek istenmiştir. Bu tanımlama cümlesindeki her kelimenin özenle seçildiği anlaşılmaktadır. Örneğin "Türk halkına" ifadesinde halk kelimesi tekil kullanılmış "Türkiye halklarına" denilmemiştir. Yani Anadolu sınırlarında yaşayan herkes din ve ırk farkı gözetmeksizin bu tanım kapsamına girmekte ve Türk addedilmekteydi. Hedef temelli kimlik oluşturma politikasının en popüler örneği "Ne mutlu Türküm diyene!" sözünde yatmaktadır (Tacar, 1996: 29).

Son olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının kimlik inşasını radikal bir biçimde yapmaya çalıştığından bahsetmek gerekir. "Türk Tarih Tezi"nin ve "Güneş Dil Teorisi"nin neolitik uygarlık ile laik cumhuriyetin kültür devrimi arasında köprü kurmaya çalışması, harf inkılâbı, Tevhid-i Tedrisat yasaları gerçekten radikal politika örnekleridir. Ancak neolitik çağ ile yeni cumhuriyet arasında Türklük esasında kurulmaya çalışılan devamlılığın yanı sıra "devamlılık"ın İslam dininin Anadolu Türkleri üzerinde etkisini ve altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğunun siyasal egemenliğinin yarattığı kimliği neredeyse yok sayması bu dönemde izlenen kimlik politikasının radikalliğinin en net göstergesi ve eleştiriye en açık yönüdür (Zürcher, 2001: 276). Bu politikanın, devleti laiklik ilkesi etrafında inşa etme çabalarıyla uyumlu olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Kaynaklar

- Aydın, M. (2000). *Kurumlar Sosyolojisi*, (2. Basım), Vadi Yayınları, Ankara.
- Copeaux, E. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, (Çev. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul. DİE; İstatistik Göstergeler (1923-1991). op.cilt.

- Eraydın, Ö. (1998). Dilin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü: Quebec Milliyetçilik Hareketi, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Der: Faruk Sönmezoğlu, s. 259–265. Der Yayınları, İstanbul.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fichter, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?* (5. Baskı), Atilla Yayınları, Ankara.
- Giddens, A. ve C. Pierson, (2001). *Modernliği Anlamlandırmak*, (Çev. Serhat Uyrukulak- Murat Sağlam), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Gündoğan, A.O. (2003). Devlet ve Milliyetçilik, *Doğu-Batı*, Yıl: 6, Sayı: 21, s. 181–194.
- Habermas, J. (2002). *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*, (Çev. İlkur Aka), (2. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hekimoğlu, H.B. (1989). Modernleşme ve Siyasal İstikrarsızlık, *Toplum ve Bilim*, Sayı. 46–47, s. 131–142.
- Heper, M. (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Hobsbawn, Eric J. (1995). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev. Osman Akınhay), (2. Basım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawn, Eric J. (2003). *Sermaye Çağı 1848–1875*, (Çev. Bahadır Sina Şener), (2.Baskı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Huntington, Samuel P. (1966). Siyasal Gelişme, (Çev. Ergun Özbudun), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22–23.
- Kodaman, B. (2004). Millî Kimlik ve Küreselleşme- Dünyalaşma, *Türk Yurdu*, s.29.
- Kongar, E. (2005). *21. Yüzyılda Türkiye*, (36. Basım), Remzi Kitabevi, Ankara.
- Kösoğlu, N. (2001). Millî Kimlik, Etnik Grup ve Mozaik Kültür, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı: 3, s. 41–50.
- Nodia, G. (1998). Milliyetçilik ve Demokrasi, (Çev. Eralp Yalçın), *Türkiye Günlüğü*, Sayı 50, s.102–117.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, op.cilt,İletişim Yayınları, İstanbul.
- Serter, N.(1994). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

- Smith, Anthony D. (1994). *Millî Kimlik*, (Çev.Bahadır Sina Şener), (1.Baskı.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Smith, Anthony D.(2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, (Çev. Derya Kömürcü), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Şahin, K. (2004). Devletin Varlık Şartları Bağlamında Ulus Devlet Modeli, *Tarih Siyaset İktisat Yönetim*, Sakarya Üniversitesi Yayını, s.117–137.
- Tacar, P. (1996). *Kültürel Haklar*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Touraine, A. (2004). *Modernliğin Eleştirisi*, (5. Baskı), (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2001). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

*Summary***EDUCATIONAL DIMENSION OF THE BUILDING NATIONS
POLITICS DURING SINGLE PARTY PERIOD****Dilşad TÜRKMENOĞLU***

Institutions have an important role in forming the order in social groups, attending the needs during the historic process.

Among the institutions Political institution obtain the civil order which is rather important with the general management angle. Politic institution puts in order the individuals' connections and the individuals' society connections.

A relation exists between politics and social structure. If a change occurs in one, it creates transformations in the other. Therefore a balance is acquired between them. Through politics it is possible to shape all the other social institutions. Via politics, state can adjust almost all parts of the social life. Thus, political life becomes effective on the social life.

During the period of modernization in which intervening politics became effective, the political structuring style of nation-state dominated. Through the new social conditions formed with modernity, political authority worked out for social and political homogeneity. For ex., education institution gained importance with politics to provide public regularity and verify local administration. All of these are the results of forming nation efforts within legacy platform in means of society and politics. Modernization process effected Ottoman Empire also as it effected the whole world in 18th and 19th centuries. Modernization efforts were mostly the westernization efforts in Ottoman Empire. These efforts going on for centuries couldn't stop the collapse of the empire. The main reason of this result is, not forming of social conditions. During the period of modernization in which intervening politics became effective, the political structuring style of the nation-state was dominated. Through the new social conditions caused by modernity,

Address for correspondence: *Dilşad Türkmenoğlu, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi Sakarya, dturkmenoglu@sakarya.edu.tr

political authority worked out for social and political homogeneity. For ex., education institution gained importance with politics to provide public regularity and verify local administration. All of these are the results of forming nation efforts within legacy platform in means of society and politics. Modernization process affected also Ottoman Empire as it affected the whole world in 18th and 19th centuries. Modernization efforts were mostly westernization efforts in the Ottoman Empire. These efforts going on for centuries couldn't stop the collapse of the end dynamics providing modernization.

In the establishment period of the Nation's governments it's clearly understood that the aim of political institutions was to shape the community.

During the establishment years of the republic in social and political communities were homogenised. Conscious political effort transformed the community to be a nation. Becoming a nation meant that the nationality thoughts were formed .Between 1923 and 1945 was the beginning years of this foundation. This foundation period was for wide range and long term. Especially the changes done in the education made the Nation and the government understand the importance in this area. The groups which took important steps were (Tevhid-i Tedrisat Law) Education programs legislators (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti) Society Which studies Turkish history.(TÜRK TARİH)Turkish history etc.

The years of 30s are important for Turkey because the single party regime was completely settling in Turkey. Also during the first years of the Republic another effort for nation building politics was making sure that especially the girls were getting good education and making sure that education opportunities were given to them.

In the end process of Nation building Politics and the built nation meant that no accent for your roots or race was allowed. The main aim for the foundation was to connect the citizens with each other and to have a nation with language and cultural unity.

The method that I used while doing this study: In accordance with the nature of the subject that I am studying, I used descriptive approach research method.